

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

TARIX FAKUL'TETI

“MILLIY G'OYA VA MA'NAVIYAT ASOSLARI” KAFEDRASI

**“Milliy g'oya , ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi“ yo'nalishi 404-guruh
talabasi Xodjayev Farrux**

REFERAT

**MAVZU: Milliy ma'naviy tiklanish sharoitida Najmiddin Kubro
qadriyatining tiklanishi.**

Ilmiy rahbar:_____U.Nigmanova

Kafedra mudiri_____ M.Sobirova

Toshkent-2014

REJA

I.BOB. Milliy ma'naviy tiklanish sharoitida Najmiddin Kubro qadriyatining tiklanishi

1.1. Tasavvufiy ta'limotlar tarixidan

1.2. Movarounnahr-qadim tasavvuf beshigi

II.BOB. Mustaqillik yillarida tasavvuf tariqati asoschilari qadriyatlarining tiklanishi

2.1. Najmiddin Kubroning milliy tiklanishdagi qarashlari.

2.2. Tasavvuf tariqati asoschilari qadriyatlarining tiklanishi

XULOSA

ADABIYOTLAR RO'YXATI

KIRISH.

Mavzuning dolzarbligi. Mustaqillikning ma'naviy zaminlarini mustahkamlashda diniy qadriyatlardan, ayniqsa, odob, axloq borasida islom dini ta'limotidan oqilona, ijodiy foydalanish maqsadga muvofiqdir. Islom dinida nafaqat milliy, balki umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan, hozirgi paytda ham o'z qimmatini to'la saqlab kelayotgan eng muhim axloqiy qoidalar, falsafiy fikr-mulohazalar behisob. Islom odamlarni dinidan, millatidan qat'i nazar o'zaro hurmat izzatda bo'lishga, bir-birlarlarini doimo qo'llab-quvvatlashga undaydi.

Islom dinining jamiyat ma'naviy hayotini yuksaltirishda, insonning ma'naviy kamolotida tutgan o'rni haqida gapirib, Prezident I.A.Karimov shunday fikrlarni bildirib o'tadi. "Barchamizga yaxshi ma'lumki, din azaldan inson ma'naviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzotning yuksak ideallari, haq va haqiqat, insof va adolat to'g'risidagi orzu-armonlarini o'zida mujassam etgan, ularni barqaror qoidalar mustahkamlab kelayotgan g'oya va qarashlarning yaxlit bir tizimidir"¹.

Tasavvuf ta'limoti payg'ambarlardan meros qolgan. Har bir ulug' payg'ambar o'z qalbini Allohning zikri bilan pok etib, Uning buyruqlarini bekamu ko'st bajargan va halol mehnat ila rizq topishni o'z burchi deb bilgan. Jumladan, Odam alayhissalom dehqonchilik, Idris alayhissalom temirchilik, Muso va Muhammad alayhissalomlar cho'ponlik qilganlar. Keyinchalik Muhammad alayhissalom tijorat bilan shug'ullanganlar.

Payg'ambarlardan meros bu qadriyat valiylik maqomiga erishgan ahli ulamo tomonidan munosib davom ettirilgan. "Tasavvuf shayxlari xalqning ma'naviy rahbarlari, ruhoniylar sifatida maydonga chiqib, payg'ambar (s.a.v.) faoliyati, holatlarini davom ettirishga jazm etganlar".

Avliyoullohlarning amaliy faoliyatida ham Payg'ambarimiz (s.a.v.)dan meros sunnatga sadoqat bajo etganlar. Jumladan, "Xojagon shayxlari ishsiz, ma'lum kasb-hunar egasi bo'lmagan insonlarni muridlikka qabul qilmaganlar, o'zlari albatta biror kasb-hunar bilan mashg'ul bo'lganlar. Xoja Ali Rometaniy – to'quvchi, Muhammad Boboyi Samosiy – bog'bon, Sayyid Amir Kulol – kulol, Bahouddin Naqqashband – naqqosh, to'quvchi va chorvador, Amir Kulolning o'g'li Amir Hamza – ovchi, Xoja Ubaydulloh Ahror – chorvador va savdogar bo'lishgan". Bu yanglig' ijtimoiy hayotga vobastalik asrlar davomida xojagon tariqati mavqeining ortishiga, unga ergashuvchi, qalbini imon ma'rifati, jismini mehnat rohati bilan oziqlantirish ishtiyoqi ila yongan ahli solikning ko'payishiga zamin yaratgan.

Mavzuning maqsadi. Mashhur tasavvuf shayxlaridan biri, kubroviylik tariqati asoschisi Najmiddin Kubro shaxsiyati va faoliyatiga O'rta Osiyo xalqlari

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 36-б

qadimdan katta qiziqish bilan qaragan. Uning hayoti, karomatlar haqida el orasida ko'plab rivoyatlar bor. Muhammad Doroshukuhning "Safinatul avliyo", Rizoqulixon Hidoyatning "Riyozul orifin", Mavlaviy G'ulom Sarvar Sohib Lohuriyning "Xazinatul asfiyo", Abdurahmon Jomiyning "Nafahotul uns" kitoblarida Najmiddin Kubroning hayoti, so'fiylik tariqati va faoliyatiga doir ma'lumotlar keltirilgan.

Mavzuning vazifasi. Musulmon olamidagi eng zabardast mutasavvuf donishmandlardan biri buyuk vatandoshimiz shayx Najmiddin Kubrodir. Abul-Jannob va Tomatul Kubro laqablariga sazovor bo'lgan tasavvufning Kubraviya silsilasining asoschisi Najmiddin Kubroning to'liq ismi Ahmad ibn Umar ibn Muhammad Xivaqiy al-Xorazmiydir. Hijriy oltinchi va yettinchi asrlarda yashagan Najmiddin Roziy, Majiddin Bag'dodiy, Sa'diddin Ilqamaviy, Sayfiddin Bahorziy va Bahouddin Valad kabi siymolar u kishining murid va shogirdlari bo'lgan.

Axmad ibn Umar Abul-Jannob Najmiddin Kubro 540 hijriy yidda Xorazmning Xivaq shahrida dunyoga keladi. Abdurahmon Jomiy o'zining «Nafahot-ul-uns» asarida yozishi-cha, Najmiddin bolalik paytidayoq ilm istab Misrga ravona bo'ladi. Misrda Ruzbehon Vazzon al-Misriy (vafoti 584/1188) degan olim dargohida ta'lim oladi. Al-Misriy esa, o'z navbatida, mash-hur mutasavvuf donishmand Abu Najib as-Suxravardiydan ta'lim olgan edi. Ruzbehon uni o'z o'g'lidek yaxshi ko'rib, alohida mehr bilan tarbiya qiladi, hatto qizini nikohlab berib, o'ziga kuyov qilib oladi. Ammo ilmga chanqoq Najmiddin Kubro ko'p o'tmay Tabrizga borib, u yerdagi Imom Abu Mansur Ilqafda degan donishmanddan islomiy ilmlarni o'rganadi va Tabrizda shayx Bobo faraj, Ammor Yasir, Ismoil Kasriy kabi ulkan mutasavvuf donishmandlardan tasavvufga oid ko'pgina zohiriy, botiniy ilmlarni ham egallaydi. U kishi shayx Ismoil Kasriy qo'lida tasavvufiy xirqapush darajasiga yetib, ul hazratning oq fotihasini oladi. So'ngra Misrdagi ustoz va qaynatasi Ruzbehon maslahati bilan o'z vatani — Xorazmga qaytib kelib xonaqoh quradi va shogirdlar tarbiyasiga katta e'tibor beradi, «Kubraviya» yoki «Zahobiya» tariqatiga asos soladi. Bu tariqat ta'limoti hadis va shariatga asoslangan bo'lib, o'z davrida Xuroson, Movarounnahr, Hindiston va boshqa musulmon mamlakatlari xalqlari orasida keng tarqaladi. Mazkur tariqat soliklari orasida zikrni ovoz chiqarmasdan (xufiya) ijro qilish usuli joriy bo'lgan. «Rashahot ayn-ul-hayot» asarining muallifi Faxruddin as-Safiy o'z asarida hazrati Abdurahmon Jomiy fikrlariga tayangan holda Najmiddin Kubroning zikri xufiya talqini to'g'risida so'z yuritadi va shayx Kubro fikricha, zikr jarayoni insonlarning nafas olish (tanaffus) jarayoni bilan chambarchas bog'liq ekanligi haqida shunday ma'lumot beradi: «Hazrat Mahdumi Nuriddin Abdurahmon al-Jomiy aytishlaricha, shayx Abul-Jannob Najm al-Kubro qudsi Allohi ruhi o'zining «Favotix al-jamol» risolasida yozganlaridek, hayvonlarning nafas olishi bir tabiiy zaruriyat tufayli yuz beradi. Insonlar ham aslida ayni o'sha zaruriyat yuzasidan nafas oladilar, lekin o'shanday nafas olish jarayonida inson g'oyibona haqqu subhonahuning muborak nomini zikr qiladi.

Ali Akbar Dehxudoning mashhur «Lugʻatnoma»sida keltirilishi-cha, «u kishining Kubro deb atalishlariga sabab shuki, behad ziyrakliklari va tunganmas zakovatlarini tufayli har qanday muammoli masalani soʻralganda hal qilib berar edilar va har kim u kishi bilan bahs-munozara qilsa, gʻolib chiqar edilar». SHuningdek, u kishini Tomatul Kubro, yaʼni buyuk balo va qazolarning oldini oluvchi, xaloskor deb ham atashgan. Abul-Jannob deb atalishlariga sabab esa, u kishining dunyoviy ikir-chikirlardan uzoqturganliklaridir. Ul zotni «Valitarosh» (valiylarni parvarishlab yetishtiruvchi) deb ham atashgan. CHunki umrlari davomida oʻn ikki kishini oʻz muridliklariga qabul qilganlar va ularning barchasini shayx darajasiga yetkazganlar. Ular qatorida mashhur shayxlardan Farididdin Attorning otasi Majididdin Bagʻdodiy (vafoti 1219) va Jaloliddin Rumiyni otasi Bahouddin Valad, Najmiddin Doya Roziy, Saʼdiddin Hamaviy, Sayfiddin Bahorziy va boshqalar bor.

I.BOB. Milliy ma'naviy tiklanish sharoitida Najmiddin Kubro qadriyatining tiklanishi

1.1. Tasavvufiy ta'limotlar tarixidan

Turli qomusiy lug'atlar, ilmiy-irfoniy manbalarda tasavvufning dunyoga kelishi va bu atama mohiyati haqida turlicha qarashlar bayon etilgan. Tasavvufga, bu qarashlar mohiyatidagi uyg'un nuqtalarni umumlashtirgan holda, **insoniyatni ruhiy-ma'naviy poklanishga da'vat etuvchi g'oyalar silsilasi** deya ta'rif berish mumkin. Biroq tasavvufga berilgan ko'pdan ko'p ta'riflarning aksariyatida unga nazariya sifatida qarash kayfiyati ustuvorlik qiladi. Bizningcha, esa tasavvuf – sof amaliyotdir. Unga amaliy faoliyat, o'zlikni anglash va o'zini poklash bilan bog'liq uzluksiz jarayon sifatida qarash – tasavvuf mohiyatini teranroq anglashga ko'mak berishi bilan birga, uning ijtimoiy ahamiyatini oshirib, har bir jamiyat ma'naviy-ma'rifiy hayotidagi o'rnini aniq tasavvur etishga zamin yaratadi. Zotan, tasavvuf tariqatlari ichida ijtimoiy turmushga yaqinlari barcha asrlarda omma diqqatini o'ziga tortgan va shu tariqa insoniy kamolot pillapoyalarini bosib o'tish bilan bog'liq sermashaqqat jarayonning beminnat ko'makchisiga aylangan. Xojagon-naqshbandiya tariqati bosib o'tgan yo'l va uning bugungi jahonshumul mavqei – fikrimizning yorqin dalilidir. Aksincha, tasavvufni falsafiy oqim sifatida izohlagan va tushuntirishga uringan Ibn Arabiy kabi olimlarning nazariy talqinlari tufayli ba'zan unga fan tarmoqlaridan biri o'laroq qarash, uning amaliy mohiyatidan uzoqlashish ham kuzatilgan.

Tasavvuf ta'limoti payg'ambarlardan meros qolgan. Har bir ulug' payg'ambar o'z qalbini Allohning zikri bilan pok etib, Uning buyruqlarini bekamu ko'st bajargan va halol mehnat ila rizq topishni o'z burchi deb bilgan. Jumladan, Odam alayhissalom dehqonchilik, Idris alayhissalom temirchilik, Muso va Muhammad alayhissalomlar cho'ponlik qilganlar. Keyinchalik Muhammad alayhissalom tijorat bilan shug'ullanganlar. Payg'ambarlardan meros bu qadriyat valiylik maqomiga erishgan ahli ulamo tomonidan munosib davom ettirilgan. "Tasavvuf shayxlari xalqning ma'naviy rahbarlari, ruhoniylar sifatida maydonga chiqib, payg'ambar (s.a.v.) faoliyati, holatlarini davom ettirishga jazm etganlar".

Avliyoullohlarimiz amaliy faoliyatda ham Payg'ambarimiz (s.a.v.)dan meros sunnatga sadoqat bajo etganlar. Jumladan, "Xojagon shayxlari ishsiz, ma'lum kasb-hunar egasi bo'lmagan insonlarni muridlikka qabul qilmaganlar, o'zlari albatta biror kasb-hunar bilan mashg'ul bo'lganlar. Xoja Ali Rometaniy – to'quvchi, Muhammad Boboyi Samosiy – bog'bon, Sayyid Amir Kulol – kulol, Bahouddin Naqshband – naqqosh, to'quvchi va chorvador, Amir Kulolning o'g'li Amir Hamza – ovchi, Xoja Ubaydulloh Ahror – chorvador va savdogar bo'lishgan". Bu yanglig' ijtimoiy hayotga vobastalik asrlar davomida xojagon tariqati mavqeining ortishiga, unga ergashuvchi, qalbini imon ma'rifati, jismini

mehnat rohati bilan oziqlantirish ishtiyoqi ila yongan ahli solikning ko'payishiga zamin yaratgan.

Tasavvuf amaliyoti bilan mashg'ul kishilar **so'fiylar** deb yuritilgan.

So'fiy صوفي so'zining kelib chiqishi: payg'ambar alayhissalomning muborak masjidлари yonida ba'zi kambag'al sahobalar sufa(supa)da yashaganlar. SHuning uchun ular "ahli suffa" yoki "ashobi suffa" deyilgan. **Bu tarixiy ta'rif.**

Suf صوف – jun kiyim, so'fiy esa – jun mato kiygan kishi, jandapo'sh degani. So'fiylar, odatda, jundan kiyim kiyib yurganlar. **Bu zohiriy ta'rif.**

Ular qalblarini Alloh zikri bilan pokiza qilganlari, doimo zikr aytib yurganlari uchun, ya'ni "safo ul-qalb" (qalb sofliги) yo'lida jonbozlik ko'rsatganlari bois ham so'fiy deb atalganlar. **Bu botiniy ta'rif.**

Payg'ambar alayhissalomning muborak sunnatlarini kishilar o'rtasiga yoyish, ularga doimo amal qilish, ashobi sufa odatlariga, jandapo'shlikka va qalb pokizaligiga qattiq e'tibor berganlari uchun so'fiy deb aytilgan. **Bu amaliy ta'rif.** Biroq so'fiylikning rohiblik (tarkidunyochilik)dan jiddiy farqi bor. Rohiblik Alloh taolo buyurgan amallardan bo'lmay, balki uni kishilarning o'zlari o'ylab chiqarganlar. Bu haqda Qur'oni karimda shunday marhamat qilinadi:

و رهبانية ابتدعوها ما كتبناها عليهم

"Rohiblikni esa ular o'zlari chiqarib oldilar. Biz ularga uni (rohiblikni) yozganimiz yo'q". (Hadid surasi, 27-oyat)

Payg'ambar alayhissalom aytadilarki:

لا رهبانية في الاسلام "Islomda rohiblik yo'q".

Tasavvufdagi biror shayx yoxud valiulloh tomonidan ma'lum tizimga solingan yo'l, oqim **tariqat yoxud suluk** deb yuritiladi. Ilmiy-irfoniy manbalar orqali o'tmishda biror tariqat yo'l boshchisiga nisbatan **pir** yoki **murshid**, bu yo'lni qabul qilgan shaxsga nisbatan **murid yoxud solik** atamalarini qo'llash ma'lum urf sifatida amal qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Tasavvuf ilmi bilan shug'ullangan, uning tarixi va taraqqiyotini o'rganib, g'oyalari targ'ibiga sa'y etgan olimlar esa **mutasavviflar** deb yuritiladi.

Tariqat sardorlari, ya'ni murshidlar valiylik sifatiga ega bo'lganlar. Valiylik (avliyolik) hammaga ham nasib etavermaydigan yuksak martaba bo'lib, avliyolar Alloh taolo nazdida benihoya aziz zotlardir.

Valiy ولي do'st, ko'pligi **avliyo** أولياء do'stlar degani. Avliyolar – Allohning do'stlari, Uning roziligini topgan zotlar, Allohga yaqin kishilar. Ular – Haq

taoloning sevikli va suyuqli, Uning nazari tushgan solih, taqvodor, karomatli va ixlosli bandalari. Avliyolar vafotlaridan keyin ham insonlarga ma'naviy foyda yetkazib, ularning tushlariga kirib, biror narsadan ogoh etadilar yoki ularga nasihat qiladilar, tanbeh beradilar. Avliyolar to'g'risida har xil salbiy fikr bildirishdan, ularni vasila (vosita) qilish, ularning qabrlarini ziyorat qilish yoki haqlariga duoi fотиha qilish shirk deyishdan ehtiyot bo'lish kerak. Chunki Alloh taolo aytadiki:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

“Ogoh bo'lingizki, albatta, Allohning valiy (do'st)lariga (oxiratda) xavf yo'qdir va ular tashvish ham chekmaslar. Ular imon keltirgan va taqvoli bo'lganlardir”. (Yunus surasi, 62-, 63-oyatlar)

Avliyolar Alloh nurining ma'danlari bo'lib, ularga Haq taolo tomonidan karomat beriladi. Karomat – payg'ambar alayhissalomning sunnatlariga doimo amal qilish natijasida paydo bo'ladi.

كرامة الأولياء حق – Avliyolarning karomati haq.

Avliyolarning 6 ta tabaqasi bor:

1. **Qutb** قطب – tasavvuf shayxlariga beriladigan eng oliy unvon. Tasavvufda ma'lum bir darajaga yetgan avliyolar. Ular ikki nafardirlar. Har bir davrning o'z qutbi bo'lib, ular har bir zamonda mavjud bo'ladilar. Ularning qalbi Muhammad alayhissalom qalblari bilan aloqador bo'ladi.

2. **G'avs** غوث – bu ham qutb kabi bo'lib, yordam beruvchi degan ma'noni anglatadi.

3. **Abdol** أبدال – g'oyib kishilar toifasidan bo'lib, o'zlari xalq ichida bo'lsalar-da, ularning abdol ekanliklarini hech kim bilmaydi. Abdol fors va turkiy tillarda “chihltan” (qirq kishidan iborat) deb yuritiladi. Ulardan qaysi biri vafot etsa, o'rniga darhol yangisi tayin etiladi. Oldingi kishiga badal (o'rinbosar) bo'lib kelgani uchun ham ularga “abdol”, ya'ni o'rinbosarlar deb nom berilgan. Ba'zi manbalarda ularning adadi 400 taligi qayd qilingan.

4. **“Avtod”** اوتاد so'zining lug'aviy ma'nosi – qoziqlar. Ular ham abdol kabi zotlar bo'lib, adadlari ba'zi manbalarda 4 nafar deyilsa, ba'zilarida 70 nafar deyilgan.

5. **Nujabo** نجبا – oliy zot bir toifa avliyolarki, ular faqat insonlarning foydasi uchun faoliyat ko'rsatadilar. Ularning odamlar haqqiga qilgan duolari mustajob. Ularning adadi ba'zi manbalarda 70 kishi deyilsa, boshqa bir manbada 40 kishi deb ko'rsatilgan.

6. **Nuqabo**. نقبا Tasavvufda bir toifa avliyolarga shu nom berilgan bo'lib, ular ummatlar uchun zomindirlar. Adadlari – 300 nafar.

“Islom entsiklopediyasi”da qayd etilishicha, tasavvuf oʻz tarixiy taraqqiyoti davomida bir-biriga asos boʻlib xizmat qilgan, bir-birini toʻldirgan va davom ettirgan oltmishdan ortiq tariqatni oʻz atrofiga birlashtira oldi. Ular orasida mashhur tasavvuf peshvolari gʻayrati bilan maydonga chiqqan va maʼnaviy poklanish mashaqqatlari sari daʼvat etuvchi qator tarmoqlarga asos boʻlib xizmat qilgan tayfuriya, qodiriya, suxravardiya, junaydiya, xojagon-naqshbandiya, yassaviya, chishtiya, kubraviya, mavlaviya singari yetakchi tariqatlar ham bor.

Tayfuriya. Qadim SHarqda keng tarqalgan soʻfiylik taʼlimotlaridan biri. Tamal toshlari Boyazid Tayfur ibn Iso Bistomiy (875 yilda vafot etgan) tomonidan qoʻyilganligi bois shunday nom bilan yuritiladi. Zamondoshlari va undan keyingi olimlar Boyazid Bistomiyni “sulton ul-orifin” unvoni bilan sharaflaganlar. Biroq u asos solgan taʼlimot oʻzlikni unutish (gʻalaba), Xudo ishqida mast (sukra) va fano (mavjudlikni yoʻqotish) boʻlish gʻoyalari targʻibiga yoʻnaltirilgan boʻlib, mohiyatan mazkur taʼlimotda tarkidunyochilik kayfiyati ustuvor edi.

Malomatiya. Tariqatning asosiy qoidalari Hamdun al-Qassor (884 yilda vafot etgan) tomonidan ishlab chiqilgan. Malomatiyaning dunyoga kelishiga Boyazid Bistomiy tomonidan ilgari surilgan tasavvufiy qarashlarning ham oʻziga xos taʼsiri bor. Biroq malomatiylik juda koʻp jihatlari bilan, jumladan, oʻz xato va qusurlarini eʼtirof etish, Haq va el oldida purgunohlikni tan olish gʻoyasi bilan alohida eʼtirof qozondi va shu jihati bilan oʻzidan keyingi tariqatlar rivojiga taʼsir koʻrsatdi. Jumladan, naqshbandiya tariqati gʻoyalari takomilida ham malomatiya taʼsirini yaqqol kuzatish mumkin.

Junaydiya. Bu tariqat asoschisi mashhur soʻfiy va faqih Abul Qosim al-Junayd ibn Muhammad al-Qavoririy al-Hazzoz al-Bagʻdodiy (910 yilda vafot etgan) hisoblanadi. Oʻz davrida tayfuriya oqimining tarkidunyochilik gʻoyalariga qarama-qarshi oqim sifatida maydonga chiqqan junaydiya tasavvufni ruhiy poklanish hamda farz va sunnat amallarni amaliyotga tadbiq etish vositasi oʻlaroq talqin qilishi bilan alohida ahamiyat kasb etdi. Keyinchalik bir qator tariqat peshvolari, jumladan xojagon-naqshbandiya ulugʻlari ham, oʻz taʼlimotlarini ishlab chiqishda junaydiya tariqati gʻoyalaridan keng foydalandilar.

Qodiriya. Ushbu tariqatga mashhur mutasavvif, shayx Abdulqodir Giloniy (1077-1166, qabri Bagʻdodda) asos solgan. Tariqatda gʻoyat yuksak maqomga erishgan shayx Abdulqodir Giloniy SHarqda “Gʻavsul Aʼzam”, “Qutbul Aʼzam”, “SHayxi Mashriq” nomlari bilan mashhurdir. Qalbni zikr va riyozat ila poklash, farz va sunnatlarni beminnat ado etish, boshqa tariqatlardagi eng yaxshi anʼanalarga davomchi boʻlish kabilar qodiriyaning muhim xususiyatlari hisoblanadi.

Suxravardiya. 12-asr oxiri – 13-asr boshlarida Iroq va Movarounnahr hududlarida zohidlik maktabi doirasida tashkil topgan. Soʻfiy-mutasavvif

SHihobiddin Abu Hafc Umar Suxravardiy (1145-1234) uning asoschisi hisoblanadi. Sunnat amallarga jiddiy e'tibor qaratishni bosh g'oya sifatida targ'ib etgan mazkur tariqat, ayniqsa, Hindistonda keng tarqalgan.

CHishtiya. SHarqiy Xurosonda shakllanib, suxravardiya tariqati singari Hindistonda kamolot cho'qqisiga erishgan va keng tarqalgan mazkur ta'limot asoschisi Xo'ja Abu Ishoq ash-SHomiy (1097 yilda vafot etgan) hisoblanadi. Mazkur tariqat vakillari Allohga tavakkal qilish, tirikchilikni halol mehnat asosiga qurish, mazlum va bechoralarga ko'mak berish kabi amallarni Alloh marhamatiga erishishning muhim sharti hisoblaganlar.

Yassaviya. Mazkur tariqat asoschisi Xoja Yusuf Hamadoniyni uchinchi xalifasi, Turkiston shayx ul-mashoyixi Xoja Ahmad Yassaviy hisoblanadilar. Xoja Yusuf Hamadoniyy va Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniyy ta'limoti negizida shakllangan yassaviyada "islom qonun-qoidalari (shariat), tasavvuf maslagi (tariqat), ishq ilohiy (ma'rifat), Alloh visoliga erishish (haqiqat) keng targ'ib etilgan".

Kubraviya. Movarounnahr zaminida 13-asr boshlarida dunyoga kelgan mazkur tariqat asoschisi Ahmad ibn Umar ibn Muhammad Xivaqiy al-Xorazmiy – Najmiddin Kubrodir.

Saxovat, shafqat, ta'madan xoli bo'lish va muhtojlar g'amiga sheriklik – javonmardlik – kubraviyaning bosh shiori hisoblanadi. Tavba, zuhd, tavakkal, qanoat, uzlat, zikr, tavajjuh, sabr, muroqaba, rizo singari o'n amaliy asosga tayanganligi ham uning g'oyat keng tarqalishiga zamin yaratdi. Majididdin Bag'dodiy, Sa'duddin Hamaviy, Bobo Kamoli CHandiy, Sayfiddin Boxarziy, Najmiddin Roziy, Pahlavon Mahmud Puryoyvaliy kabi ulug' zotlar kubraviyaning keyingi davrlardagi takomil va taraqqiysiga xizmat qildilar.

Mavlaviya. SHarqda (ayniqsa, Turkiya va Eronda) ancha keng tarqalgan bu tariqat asoschisi mashhur shayx va shoir Jaloliddin Muhammad ibn Bahouddin Muhammad al-Balxiy – Rumiyydir. "Rumiyni ko'pincha "mavlon" ("janob") deb atashgan. SHundan tariqat nomi olingan". Mazkur tariqatda ibodatning jahriy zikr va samo' (oshkora zikr va raqs) usullari yetakchilik qiladi.

Xojagon-naqshbandiya. Tamal toshi Xoja Yusuf Hamadoniyy (1048-1141) va Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniyy (1103-1179) tomonidan qo'yilgan, keyinchalik Xoja Bahouddin

Naqshband (1318-1389) xizmatlari tufayli eng yuksak cho'qqiga erishgan jahonshumul tariqat.

Marmara universiteti (Istanbul) Ilohiyot fakul'teti professori Doktor Najdat To'sunning quyidagi qaydlarida naqshbandiya ta'limoti haqida ma'lumotlar batafsil bayon etilgan:

XII asrda diniy bilimlar va shariat ulamolarining markazi hisoblangan Buxoroyi sharifda Abdulxoliq G'ijduvoni asos solgan xojagon tariqati o'sha davr va mintaqaning madaniyatiga uyg'un tarzda shakllandi.

Abdulxoliq G'ijduvoni o'z tariqatida jahriy zikr, samo' va xilvatga keng o'rin bermay, yangicha uslub qo'llaydi. Sunnatga e'tibor berib, bid'atu xurofotlardan yiroqlashishga ahamiyat beradi. O'z muridiga: "Fiqh va hadis ilmini o'rgan, johil so'fiylardan yiroq bo'l, moling fiqh kitoblari bo'lsin, seni maqtasalar g'ururlanma, malomat qilsalar ranjima, insonlardan hech narsa tama qilma, futuvvat ahlidan bo'l va Haq taolo senga nima bersa xalqqa ehson qil!", deya nasihat qilishi uning e'tiqodida Xuroson malomatiylik tushunchasi va Movarounnahr diniy muhiti jamuljam bo'lganligini ko'rsatadi. Bu sintez keyinchalik xojagon tariqatining bosh xususiyati sifatida davom etdi va taxminan ikki asrdan so'ng naqshbandiya tariqatiga meros bo'lib o'tdi. Abdulxoliq G'ijduvoni va izdoshlarining tasavvufiy dunyoqarashini uch asosiy tamoyilga ajratib o'rganish mumkin: islomiy qoidalarga asoslanish; ahli sunna val jamoa e'tiqodiga rioya; malomatiylik tushunchasiga bog'liq

1.2. Movarounnahr-qadim tasavvuf beshigi

Mashhur tasavvuf shayxlaridan biri, kubroviylik tariqati asoschisi Najmiddin Kubro shaxsiyati va faoliyatiga O'rta Osiyo xalqlari qadimdan katta qiziqish bilan qaragan. Uning hayoti, karomatlari haqida el orasida ko'plab rivoyatlar bor. Muhammad Doroshukuhning "Safinatul avliyo", Rizoqulixon Hidoyatning "Riyozul orifin", Mavlaviy G'ulom Sarvar Sohib Lohuriyning "Xazinatul asfiyo", Abdurahmon Jomiyning "Nafahotul uns" kitoblarida Najmiddin Kubroning hayoti, so'fiylik tariqati va faoliyatiga doir ma'lumotlar keltirilgan.

Najmiddin Kubro 1145 (540 hijriy) yili Xiva shahrida dunyoga keldi. Asl oti Ahmad ibn Umar Muhammad Xivaqiy Xorazmiy bo'lib, ismiga "Najmiddin", "Abuljannob", "Valiytarosh" kabi unvon va kunyalar ham qo'shib aytilgan.

Abdurahmon Jomiyning "Nafahotul uns" asarida qayd etilishicha, Ahmad yoshligidan ilmga qiziquvchanligi va qobiliyati bilan ajralib turgan. U Islom asoslari, shariat ilmlarini juda tez o'zlashtirib, Xorazmning o'sha paytdagi ulamolaridan ancha ilgarilab ketadi va "Najmiddin" – "Din yulduzi" degan nom oladi. SHundan keyin Ahmad ibn Umar Najmiddin Kubro nomi bilan mashhur bo'lib ketadi.

Ali Akbar Dehxudo u kishining Kubro deb atalishiga behad ziyrakligi va o'tkir zakovati, har qanday muammoli masalaga yechim topib berishi sabab bo'lganini qayd etadi.

“Abuljannob” so’zi esa Najmiddin Kubroning kunyasidir, bu so’z “Dunyodan o’zini saqlagan taqvodor” degan ma’noni beradi. Jomiyning yozishicha, Najmiddin Kubro Iskandariya shahrida muhaddis ulamolardan hadis ilmini o’rganib qaytayotganida yo’lda bir kecha Payg’ambarimizni (sollallohu alayhi va sallam) tush ko’radi va “Menga kunya bag’ishlang”, deb so’raydi. Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) Najmiddinga: “Sening kunyang Abuljannob bo’lsin”, deydi. Najmiddin shu bashoratdan keyin tasavvuf yo’liga kiradi va munosib piri murshid qidirishga kirishadi

Najmiddin Kubro o’n olti-o’n yetti yoshida ilm izlab Misrga boradi. Misrda Ro’zbehon Vazzon Misriydan (milodiy 1189/584 hijriy yili dunyodan ko’z yumgan) ta’lim oladi. SHayx Ro’zbehon mashhur mutasavvif Abu Najib Suhravardiy qo’lida tarbiya topgan edi. U Najmiddin Kubroni o’z o’g’liday yaxshi ko’rib, alohida mehr bilan tarbiyalaydi. Keyinchalik qizini shogirdiga nikohlab beradi va o’ziga kuyov qiladi.

Ilmga chanqoq Najmiddin Kubro ko’p o’tmay Tabrizga borib, Imom Abu Mansur Hafda degan donishmanddan Islom ilmlarini o’rganadi. U yerda SHayx Bobo Faraj, Ammor Yosir, Ismoil Qasriy kabi mutasavvif olimlardan tasavvufga oid zohiriy va botiniy ilmlar bo’yicha saboq oladi. SHayx Ismoil Qasriy qo’lida komillik darajasiga yetib, ustozining oq fotihasini oladi. Yigirma besh yildan ortiq umrini ilmga bag’ishlagan Najmiddin Kubro 1185 yili Misrdagi ustoz va qaynotasi Ro’zbehon maslahati bilan o’z vatani – Xorazmga qaytib kelib, xonaqoh quradi va shogirdlar tarbiyasiga katta e’tibor beradi. Xorazmda kubroviylik tariqatiga asos soladi. Ushbu tariqat soliklari orasida zikrni xufiya (ovoz chiqarmasdan) aytish usuli joriy bo’lgan.

Najmiddin buyuk so’fiy shayx bo’lib yetishishida uch buyuk inson – SHayx Ro’zbehon Misriy, SHayx Ammor Yosir va Ismoil Qasriylarning xizmati katta bo’lgan.

“Valiytarosh” laqabi esa, valiylarni tarbiyalovchi deganidir. Najmiddin Kubro umri davomida o’n ikki kishini muridlikka qabul qilgan bo’lib, ularning barchasi shayx darajasiga yetishgan. Ular orasida mashhur shayxlardan Fariduddin Attorning otasi Majiduddin Bag’dodiy (1219 yili dunyodan o’tgan) va Jaloliddin Rumiyning otasi Bahouddin Valad (1152–1231), Najmiddin Doya Roziy (1255 yili dunyodan o’tgan), Sa’duddin Hamaviy (1252 yili dunyodan o’tgan), Sayfuddin Boharziylar (1259 yili dunyodan o’tgan) bor.

Najmiddin Kubro bir qancha asarlar yozgan. Ularning ko’pi arab tilida bitilgan. Jumladan, “Favoih al-jamol va favotih al-jalol” (Jamol xushbo’yliklari va jalol kashfi), “Al-usul al-ashara” (O’n usul), “Risola at-turuq” (Tariqatlar risolasi), “Risolat al-xoif al-hoim min lavm al-loim” (Malomatchining malomatidan hazar qiluvchi haqida risola) va boshqalar. SHayxning fors tilida yozilgan “Fi odob us-

solikin” (“Soliklar odobi haqida”) risolasi ham bor. Forscha ruboiylarida javonmardlik, pok axloq g’oyalari ifodalangan.

Najmiddin Kubro kishilarni ezgulikka, ilmga, saxovat va mardlikka da’vat etdi. Bu yo’lda o’zi boshqalarga o’rnak bo’ldi. 1221 yili mo’g’ul bosqinchilari yurtga bostirib kelganida, garchi unga shaharni tashlab chiqish imkoni berilsa-da, Vatanini dushman qo’liga topshirmadi. Mo’g’ullar bilan jangda mardonavor kurashib, jon fido qildi. SHayxning qabri Ko’hna Urganchda. Buyuk bobolarimizning hayot yo’li biz avlodlar uchun go’zal o’rnakdir.

II.BOB.Mustaqillik yillarida tasavvuf tariqati asoschilari qadriyatlarining tiklanishi

2.1. Najmiddin Kubroning milliy tiklanishdagi qarashlari.

Musulmon olamidagi eng zabardast mutasavvuf donishmandlardan biri buyuk vatandoshimiz shayx Najmiddin Kubrodir. Abul-Jannob va Tomatul Kubro laqablariga sazovor bo’lgan tasavvufning Kubraviya silsilasining asoschisi Najmiddin Kubroning to’liq ismi Ahmad ibn Umar ibn Muhammad Xivaqiy al-Xorazmiydir. Hijriy oltinchi va yettinchi asrlarda yashagan Najmiddin Roziy, Majiddin Bag’dodiy, Sa’diddin IIqamaviy, Sayfiddin Bahorziy va Bahouddin Valad kabi siymolar u kishining murid va shogirdlari bo’lgan.

Axmad ibn Umar Abul-Jannob Najmiddin Kubro 540 hijriy yidda Xorazmning Xivaq shahrida dunyoga keladi. Abdurahmon Jomiy o’zining «Nafahot-ul-uns» asarida yozishi-cha, Najmiddin bolalik paytidayoq ilm istab Misrga ravona bo’ladi. Misrda Ruzbehon Vazzon al-Misriy (vafoti 584/1188) degan olim dargohida ta’lim oladi. Al-Misriy esa, o’z navbatida, mash-hur mutasavvuf donishmand Abu Najib as-Suxravardiydan ta’lim olgan edi. Ruzbehon uni o’z o’g’lidek yaxshi ko’rib, alohida mehr bilan tarbiya qiladi, hatto qizini nikohlab berib, o’ziga kuyov qilib oladi. Ammo ilmga chanqoq Najmiddin Kubro ko’p o’tmay Tabrizga borib, u yerdagi Imom Abu Mansur IIqafda degan donishmanddan islomiy ilmlarni o’rganadi va Tabrizda shayx Bobo faraj, Ammor Yasir, Ismoil Kasriy kabi ulkan mutasavvuf donishmandlardan tasavvufga oid ko’pgina zohiriy, botiniy ilmlarni ham egallaydi. U kishi shayx Ismoil Kasriy qo’lida tasavvufiy xirqapush darajasiga yetib, ul hazratning oq fotihasini oladi. So’ngra Misrdagi ustozi va qaynatasi Ruzbehon maslahati bilan o’z vatani — Xorazmga qaytib kelib xonaqoh quradi va shogirdlar tarbiyasiga katta e’tibor beradi, «Kubraviya» yoki «Zahobiya» tariqatiga asos soladi. Bu tariqat ta’limoti hadis va shariatga asoslangan bo’lib, o’z davrida Xuroson, Movarounnahr, Hindiston va boshqa musulmon mamlakatlari xalqlari orasida keng tarqaladi. Mazkur tariqat soliklari orasida zikrni ovoz chiqarmasdan (xufiya) ijro qilish usuli joriy bo’lgan. «Rashahot ayn-ul-hayot» asarining muallifi Faxruddin as-Safiy o’z asarida hazrati Abdurahmon Jomiy fikrlariga tayangan holda Najmiddin Kubroning zikri xufiya

talqini to'g'risida so'z yuritadi va shayx Kubro fikricha, zikr jarayoni insonlarning nafas olish (tanaffus) jarayoni bilan chambarchas bog'liq ekanligi haqida shunday ma'lumot beradi: «Hazrat Mahdumi Nuriddin Abdurahmon al-Jomiy aytishlaricha, shayx Abul-Jannob Najm al-Kubro qudsi Allohi ruhi o'zining «Favotix al-jamol» risolasida yozganlaridek, hayvonlarning nafas olishi bir tabiiy zaruriyat tufayli yuz beradi. Insonlar ham aslida ayni o'sha zaruriyat yuzasidan nafas oladilar, lekin o'shanday nafas olish jarayonida inson g'oyibona haqqu subhonahuning muborak nomini zikr qiladi.

Ali Akbar Dehxudoning mashhur «Lug'atnoma»sida keltirilishi-cha, «u kishining Kubro deb atalishlariga sabab shuki, behad ziyrakliklari va tuganmas zakovatlari tufayli har qanday muammoli masalani so'ralganda hal qilib berar edilar va har kim u kishi bilan bahs-munozara qilsa, g'olib chiqar edilar». SHuningdek, u kishini Tomatul Kubro, ya'ni buyuk balo va qazolarning oldini oluvchi, xaloskor deb ham atashgan. Abul-Jannob deb atalishlariga sabab esa, u kishining dunyoviy ikir-chikirlardan uzoqturganliklaridir. Ul zotni «Valitarosh» (valiylarni parvarishlab yetishtiruvchi) deb ham atashgan. CHunki umrlari davomida o'n ikki kishini o'z muridliklariga qabul qilganlar va ularning barchasini shayx darajasiga yetkazganlar. Ular qatorida mashhur shayxlardan Farididdin Attorning otasi Majididdin Bag'dodiy (vafoti 1219) va Jaloliddin Rumiyning otasi Bahouddin Valad, Najmiddin Doya Roziy, Sa'diddin Hamaviy, Sayfiddin Bahorziy va boshqalar bor.

Najmiddin Kubroning Xorazmdagi so'nggi hayoti o'ta og'ir, shid-datli va murakkab sharoitda kechadi. Bu davrda Turon o'lkasidagi Xorazm, SHosh, Buxoro va Samarqand hukmdorlarining noahilligi, tang nazarliligi tufayli mo'g'ullarning Turkistonga qilayotgan hamlalari kuchayib, CHingizxon lashkarboshilari Movarounnahrda yirik shaharlarni birin-ketin beayov bosib olishga muvaffaq bo'lgan. 1221 yilning jumodi ul-avval (iyul) oyida CHingizxon lashkarboshilaridan biri Xulaguxon o'zining yosh o'g'li, tumonat lashkari bilan Urganch qal'asini o'rab oladi. Urganch shahri qamal ichida qolib, aholi nihoyatda og'ir sharoitda azob chekayotgan bir asnoda munkillab qolgan, yetmishdan oshgan Najmiddin Kubro xalq orasidan lashkar to'plab, qo'lida qurol bilan qal'ani bir necha kun davomida dushman hamlalaridan saqlab turadi. Najmiddin Kubro yuksak obro'ga ega bo'lsa ham, kamtarona hayot kechirgan. Ammo u kishining ba'zi muridlari mamlakat miqyosida shunchalik nufuzga ega bo'lganlarki, hatto Faxriddin Roziy kabi faylasuf va sulton Muhammad xorazmshoh ham ularning raqobatidan xavotirlanganlar. Masalan, «Sultonul ulamo» laqabiga ega bo'lgan Jaloliddin Rumiyning otasi Bahouddin Valad Balx shahrining uch yuzga yaqin faylasuf olimlari bilan bahs yurgizgan va ularni yunon falsafasi bilan ortiqcha shug'ullanishda ayblagan. Najmiddin Kubroning boshqa bir shogirdi, o'z navbatida shayx Farididdin Attorning murshidi bo'lgan xorazmlik Majiddin Bag'dodiy hokimiyatda-gi ishlarni tanqid qilgani uchun qatl qilingan. Lekin uning minglab shogirdlari bo'lgan. Ba'zida sulton Muhammad xorazmshohning o'zi ham shayxlarning huzuriga kelib, ularni ziyorat qilib turgan. Najmiddin Kubro mo'g'ul bosqinchilariga qarshi o'z muridlari bilan shiddatli jangga kirib, shahid bo'lgan. Jangdan keyin, u kishining jasadini darhol topisha

olmagan. Chunki ul zot qiyma-qiyma qilib tashlangan edi. Shahid bo'lganliklari haqidagi ma'lumotni hijriy 710(1311) yidda yozilgan Rashiddiddin Fazlillohning «Jomeat ul-tavorix» («Tarixlar to'plami») asarida uchratamiz. Chingizxon shayx Najmiddan Kubroning mashhurliklarini eshitgan bo'lganligidan Xorazmga hujum qilish oldidan, u kishiga chopar yuborib, «Men Xorazmni qatlom qilmoqchiman, shuning uchun Sizdek ulug'vor shaxsni u yerdan ketib, bizga qo'shilishingizni so'rayman», degan. Ammo shayx unga javoban: «Men yetmish yil umrim davomida xorazmliklar bilan turmushning achchiq-chuchugini birga tortganman. Endi ular boshiga balo-qazolar yog'ilyotgan paytda qochsam muruvvatdan bo'lmaydi», degan. Bu voqea hijriy 618 (1221) yidda ro'y bergan. Bu haqdagi ma'lumot «Tarixi guzida» («Tanlangan tarix»), Abdurahmon Jomiyning «Nafahot ul-uns», keyinchalik esa, «Ravzat ul-safo», «Habib us-siyar» va boshqa mashhur tarixiy kitob va tazkiralarda ham uchraydi. Hijriy 733 (1334) yidda Xorazmga safar qilgan mashhur arab sayyohi ibn Battuta Urganch shahridan chiqa berishdagi zoviyada Najmiddin Kubroning maqbarasi va boshqa ulug'larning mozorini ko'rganligini yozadi. Najmiddin Kubro bir necha ilmiy asarlar va ruboiylar yozgan-ki, ular juda ko'p tazkiralarda uchraydi. U o'z qarashlarini arab tilida yozgan bir qator risolalarida bayon qilgan. Ulardan asosiylari «Favo'ix al-Jamol va faovtix al-Jalol», «al-Usul al-ashara», «Risalat al-Xo'if al-xa'im min laumon al-la'im» va boshqalardir. Bu asarlar arab mamlakatlari va Turkiyada bosib chiqarilgan. Uning arab tilida yozgan «Risalatun odob ul-zokirin» («Zikr aytuvchilar odobi haqidagi risola») asarining Abdurahmon Jomiyning shogirdi Abdul g'ofur Loriy tomonidan fors tiliga qilingan tarjimasi bizgacha yetib kelgan va Uzbekiston Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida № 503-X raqami ostida saqlanmoqda. Bu asarning asli nomi arabcha «Al-Usul al-ashara» («o'n usul» yoki «o'n asos») deb ataladi. Turkiyada ushbu asar turk tiliga tarjima qilinib, nashr etilgan. Ma'lumki, Kubro haqiqat asroriga yetishish maqsadida o'z tasavvuf maktabini yaratdi. Uning aqidasi ko'ra, inson o'z mohiyati e'tibori bilan mikrokosm, ya'ni kichik olamni tashkil etadiki, u makrokosm, ya'ni katta dunyo bo'lgan koinotdagi barcha narsalarni o'zida mujassamlashtiradi. Ammo ilohiy sifatlar yuqori samoviy doiralarda birin-ketin o'ziga xos maqomlarda joylashganligidan, haqiqat yo'lini qidiruvchilar bunday yuksakliklarga ko'tarilib, ilohiy sifatlarga ega bo'lishi uchun, ya'ni kamolotlarga erishishi uchun, ma'lum riyozatli yo'llarni o'tishlari zarur. Buning uchun esa, har bir kishi o'n asosga tayanmog'i

kerak:

1. Tavba — o'z xohishi bilan Haq taologa hech bir ko'rsatmasiz yuzlanishdir. Kishi o'z irodasi bilan Xudoni sevishi va o'zining «meni» dan kechishi kerak. Tavba Xudo tomon yuz tutgan barcha kishilarning har qanday gunohlardan forig' bo'lishidir. Gunoh shunday narsadirki, u dunyoviy yoki ilohiy bosqichlardan tashkil topganiga qaramasdan Alloh taolodan yiroqlashtiradigan amaldir.
2. Zuhd fi-dunyo — bu dunyoda ham, uning tashqarisida ham, nima-iki lazzat tomon boshlasa, undan tiyilishdir. Oz yoki ko'p bo'lsa ham, biror molu mulkka, jangga yoki bo'lmasa biror mansabga o'z tabiiy vafotigacha rag'bat yoki moyillik ko'rsatish, zuhddan chiqish hisoblanadi.

Zuhdning mohiyati dunyo va oxiratga rag'bat qo'yishdan voz kechishdir. Ichki lazzat, sharob ichish, nikohiy ishlarga ruju qo'yish, mansab va oliy martabalarni qo'msash kabi rohatlarga o'xshash his-tuyg'ulardan voz kechishdir. Yillar davomida xayrli ishlar bilan band bo'lib, yer ishlari bilan shug'ullanish va shunga o'xshash boshqa fao-liyat ta'sirida dunyoviy narsalardan ko'ra, oxiratga ko'proq tamo-yil va rag'bat ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. CHunki dunyo foniy bo'lib, oxirat boqiydir.

3. Tavakkal — Xudoga ishonch jihatidan bu turmushdagi barcha ikir-chikirlardan voz kechishdir. SHaxsning dunyoga rag'bat qo'yishi molu dunyo va mansab orttirish uchun tashabbus ko'rsatishga sabab bo'ladi. Tavakkal diddan Xudoga ishonish bo'lib, uning ulug'vorligini e'tirof etishdir. Maqsadga erishish mahalida tavakkal birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

4. Qanoat — hayot kechirishni ta'minlaydigan oz narsa bilangina qanoatlanish, o'z tarafiga tortadigan barcha nozu-ne'matlardan va hirslardan (ovqatni ko'p iste'mol qilish, qimmatbaho kiyimlarga havas qo'yish, o'yin-kulgi, bekorchilik va boshqalardan) yuz o'girish.

5. Uzlat — tanholikda o'tirib, ruhni mustahkamlash, odamlar bilan muomalani to'xtatish: gaplashmaslik, eshitmaslik, qaramaslik va turli fe'l-atvordan aloqani uzishdir. Uzlatning asl maqsadi xilvatda ado qilinganligi sababli his-tuyg'uni jilovlashdir. Xilvat va uzlatga ketish hissiyotlarning bosilishiga olib keladi.

6. Mulozamat az-zikr (uzluksiz zikr) — o'z xohishicha Xudoning ismini fikrida yod qilib turish va butun qalbni u bilan to'ldirish. SHunday qilinganda, pastkashlik, hasad, ochko'zlik, ikkiyuzlamachilik kabi razillik va riyokorliklar ko'ngilga yo'l topa olmaydi.

7. Tavajjuh — butun ichki mohiyatni Xudoga qaratish, unga cheksiz muhabbat qo'yish, undan boshqa narsa borligini his etmaslikdir. O'z vujudini yo'qotish, Haqning abadiy va azaliy vujudini boshqa bilim ila ko'ra bilishdir.

8. Sabr — o'z ixtiyori bilan nafs doirasidan mashaqqatlar chekib bo'lsa ham, o'zini olib qochishdir. Maqbul bo'lgan to'g'ri yo'ldan adash-masdan borish uchun, kishi o'z mayllarini so'ndirishi lozim. Bundan ko'zlangan maqsad shundaki, dil kuduratlardan poklanishi, ruh esa, agar nafs natijasida zanglanib qolgan bo'lsa, jilo topishi za-rurdir.

9. Muroqaba (tafakkurga g'arq bo'lish) — erishilgan darajada mushohada yuritish, qalbni arziyas his-tuyg'ulardan xoli qilib, tozalash va xotirjamlikka erishish. Kurash, riyozat chekish yo'li bilan hosil qilingan yo'l haqqoniy tuhfa etilgan tabiiy amal bo'lib, yaratilish haqiqatining g'alabasi sifatida paydo bo'ladi va shuning uchun ham rivojlanib boradi.

10. Rizo — shaxsning nafs erkinligidan chiqib, Xudo xushnudligiga kirishi va azaldan nimaga ishongan bo'lsa, o'shani o'z bo'yniga olishidir. O'z irodasini toabad qoladigan narsaga voqelik sifatida qaytarib, o'linga o'xshash o'tkinchi narsaga e'tiroz bildirishi-dir.

O'n usuldan chiqariladigan natija shundaki, o'lmaydigan shaxsning yodi uning nafsini mag'lubiyatga uchratgan sifatlarida yashaydi. Najmiddin Kubro shahid bo'lgandan so'ng, uning ta'limotini shogirdlari davom ettirib, Markaziy Osiyo Kubraviya maktabini vujudga keltirdilar. Bu birodarlik

firqasi a'zolarini birlash-tirgan narsa rasmiy tashkilot emas, balki ta'limotning ruhi va maqsadi edi.

Tashkiliy jihatdan Kubraviya xonaqohlarida o'z-o'zini boshqara-digan ozod anjuman bo'lib, uning boshida xalifa turar edi. 1221 yilda vafot etgan Najmiddin Kubroning shogirdi Sayfiddin Bahorziy tomonidan Buxoro yaqinidagi Soktariy qishlog'ida tashkil etilgan ana shunday xonaqoh Najmiddin Kubro nomi bilan atalar edi. Bu yerdagi Kubraviya jamiyati XVIII asrning oxirlarigacha faol ish ko'rib, uning a'zolari Kubro g'oyalarini Xitoyning g'arbiy chegaralarigacha yoydilar. Kubroning boshqa bir shogirdi, 1252 yilda vafot etgan Sa'diddin Hamaviy Xurosonning Bahrabod deb atalgan maskanida xonaqoh barpo qilib, uning atrofida to'garak tashkil etdi.

Kubraviya maktabi bir qator mustaqil shahobchalar vujudga kelishiga sabab bo'ldiki, ular musulmon dunyosi SHarqida keng tarmoq otdi. Bu tarmoq kelib chiqish manbaini Kubroning boshqa bir shogirdi bo'lgan Majiddin Bag'dodiy (Bag'dodak Xorazmdagi qishloq bo'lib, undan chiqqan Majiddin 1209 yoki 1219 yilda qatl etilgan) asos solgan tariqatdan, deb hisoblar edilar. Bular quyidagilar: Firdavsiya — Sayfiddin Bahorziy shogirdining xalifasi bo'lgan, 1300 yillarda vafot etgan Najibiddin Muhammad tomonidan tashkil etilgan va Hindistonda (Dehli, Bihar) tarqalgan;

Nuriya — 1317 yilda vafot etgan Abdurahmon al-Isfaroiniy tomonidan asos solingan bo'lib, Kubraviyaning Bag'dod shahobchasi hisoblanadi;

Rukniya — o'z kelib chiqishini 1261—1336 yillarda yashagan Rukniddin Alo'addavla as-Simnoniydan olgan birodarlik tariqati;

Hamadoniya oliya — Kashmirda islomni yoyishda faol ish ko'rsatgan Sayyid Ali binni SHahobiddin Hamadoni (1314—1385) asos solgan, rukniyadan ajrab chiqqan birodarlik tariqati bo'lib, Kubraviya tariqati silsilasining boshqa shahobchalarigya qaraganda eng mashhuridir;

Ig'tishoshiya — hamadoniya oliyaning Xuroson shahobchasi bo'lib, Ishoq al-Xuttaloni (1423 yil o'ldirilgan) tomonidan asos solingan. Uning ikki shogirdi esa, ikki mustaqil shia tariqatiga asos solishgan;

Zahabiya — asoschisi XV asr o'rtalarida vafot etgan Abdulloh Barzishobodi Mashhadiy;

Nurbaxshiya — asoschisi Nurbaxsh (1392—1464) laqabli Sayyid Muhammad binni Muhammad.

Yuqorida aytilganlar shundan guvohlik beradiki, Najmiddin Kubro ta'limoti butun musulmon SHarqi mamlakatlarida keng tar-qagan bo'lib, hozirda ham uning ko'rinishlarini uchratish mumkin.

SHunday qilib, Najmiddin Kubro tasavvuf ta'limotining rivoji va butun musulmon SHarqida keng tarqalishida katta rol o'yna-di. Uning nomi islom olamida mashhur bo'ldi.

2.2. Tasavvuf tariqati asoschilari qadriyatlarining tiklanishi

Qadim yurtimiz Movarounnahr azal-azaldan ilm-fan yuksak taraqqiyga erishgan, dinu diyonat yuksak darajada ulug'langan mo''tabar maskan sifatida e'zoz va ehtiromga sazovor bo'lib kelgan. Ayniqsa, o'lkamiz bo'ylab islom dinining keng tarqalishi fan tarmoqlarining ortishiga, jumladan, fiqh, hadis, tasavvuf singari imon va adolat xizmatiga kamarbasta bo'lgan ilmlarning maydonga chiqishiga zamin yaratdi. Bu jihatdan SHosh, Samarqand, Buxoro, Xorazm kabi ilmu irfon maskanlarida yashab faoliyat ko'rsatgan buyuk bobokalonlarimiz nomi alohida e'tirofga munosibdir. Jumladan, sharqshunos olimlarimiz o'rinli ta'kidlashganidek, "Islom din sifatida Arabiston yarim orolida paydo bo'lgan bo'lsa-da, o'zining takomil bosqichidagi yuksak darajaga Buxoroyi sharifda yetdi". Yurtimizni ana shu oliy martabalarga erishtirishda biz quyida nomlarini zikr etishni maqsad qilgan fozil vatandoshlarimizning beqiyos xizmatlari bor.

Abu Hafc Kabir Buxoriy (767-832). Ilmiy salohiyati, iqtidor va g'ayratini Islom huquqshunosligi (fiqh), hadis ilmi va tafsir (Qur'on sharhi) yo'liga safarbar etgan ulug' shayx. Abu Hafc Buxoriyning bu xizmatlari o'z davrida munosib baholanib, u kishini "Hazrati Imom" deya sharaflash odat tusiga kirgan edi. SHuningdek, elimiz bu ulug' shayxni ilmiy-amaliy faoliyatdagi e'tiqodu ixlosi bois "xoja", "shayx", "al-imom", "al-olim", "al-omil" unvonlari ila sharaflashni burch bilgan. Bu ulug' zotning arab va ajamdagi shuhrati beqiyos edi. Buxoroning sharif shahar maqomini olishi shu kishi tufaylidir. Xojaning qabri Buxorodagi obod ziyoratgohlardan biridir.

Abu Bakr Kalobodiy. "Darboni Buxoro" ("Buxoro darvozaboni"), "Toj ul-islom" ("Islom toji") kabi yuksak unvonlarga sazovor bo'lgan buxorolik buyuk muhaddis va mutasavvif, hanafiy mazhabidagi fiqh va usul ul-fiqh ilmlarida zabardast alloma Abu Bakr Muhammad ibn Ya'qub ibn Abu Ishoq al-Kalobodiy al-Buxoriy (991 yilda vafot etgan) Movarounnahr tasavvuf maktabining asoschilaridan biridir. U hali Movarounnahr zaminiga Xoja Yusuf Hamadoniylar ta'limoti kirib kelmasdan ilgari, islomiy tasavvuf paydo bo'lishi avvalida irfoniylar aqidalar mo''jaz va ixcham usulda bayon etilgan "At-ta'arruf li-mazhab at-tasavvuf" ("Tasavvuf yo'lini tanishtirish") nomli kitobini yaratgan. Xojaning qabri Buxorodagi Kalobod mavzesida bo'lgan. Sobiqlar sho'ro davrida mozor buzilib, uning o'rnida savdo texnikumi qurilgan. 2006 yilda ulug'larimiz ruhini shod etish maqsadida bu yerda "Daxmai Behishtiylar" ("Jannatiylar zotlar daxmasi") tiklandi.

Mustamliy Buxoriy. "Imomlar xojasi", "Zohidlar sarvari", "Donishmand faqih" unvonlari bilan mashhur bo'lgan buxorolik buyuk mutafakkir Abu Ibrohim Ismoil ibn Muhammad ibn Abdulloh al-Mustamliy al-Buxoriy (1043 yilda vafot etgan)ning "SHarh at-ta'arruf li-mazhab at-tasavvuf" ("Tasavvuf yo'lini tanishtirishning sharhi") kitobi fors tilidagi tasavvuf ilmiga oid fundamental

manbalarning eng qadimiysi va bizning zamonimizgacha saqlab qolingani eng qadimgi qo'lyozma namunalardan biri hisoblanadi. Mazkur durdona asar tasavvuf ilmidagi qadimiy va mo'tabar hisoblanadigan Abu Bakr Kalobodiyning "At-Ta'arruf" asariga yozilgan ilk forsiy sharhdir. Daxmai Behishtiylardagi marmarlavhada bu ulug' zotning ham nomlari zikr etilgan.

Xoja Abdulloh Barraqiyl. Yusuf Hamadoniylning birinchi shogirdi. Asli Xorazm viloyatidandir. SHayx Abdulkarim Sam'oniylning "Al-Ansob" kitobida aytilishicha, Barraqiylning laqabi "barra" so'zidan olgan.

"Rashahot" muallifi Faxruddin Ali Safiyl Barraqiylning qabri haqida quyidagi ma'lumoti e'tiborlidir: "Qabri muboraklari Buxoroda SHo'riston tallida (mozorida). SHayx Ishoq Kalobodiy rahmatullohi ta'oloning mozorlarining yaqinida turur..." Demak, bu manzil hozirgi Daxmai Behishtiyl hududiga to'g'ri keladi.

Xoja Hasan Andaqiyl. Bu ulug' zotning to'la ismi sharifi Abu Muhammad ibn Husayn al-Andaqiyl bo'lib, 1069 yilda SHofirkon tumanidagi Andaq qishlog'ida dunyoga kelgan. Xojagon-naqshbandiya tariqatining sarchashmasida turgan Yusuf Hamadoniylning ikkinchi xalifasi sifatida shuhrat qozongan. Abdulkarim al-Sam'oniyl "Birinchi marta u kishini Marvda "SHayx" xonaqohida, keyinchalik Buxoroda ko'rgan"ligini qayd etarkan, o'zi ham ul "zotdan ko'p rivoyat yozib olgan"ligini, qolaversa, undan "shayx Yusuf al-Hamadoniyl rivoyat qilgan hadislardan ta'lim olgan"ligini mamnuniyat bilan qayd etadi. Xoja Hasan Andaqiyl 1158 yilda Buxoro shahrida vafot etgan va Kalobod (Gulobod) darvozasi tashqarisidagi shayx Abu Bakr Muhammad ibn Ishoq Kalobodiy (hozirgi Daxmai Behishtiyl) maqbarasida dafn etilgan.

Xoja Ahmad Yassaviyl. Hozirgi Turkiston, oldingi Yassi yaqinidagi Sayram shahrida tavallud topgan "Sulton ul-orifin" Xoja Ahmad Yassaviyl (1105-1166) xojagon tariqati sardori Xoja Yusuf Hamadoniylning uchinchi xalifasidir. Xoja Ahmad Yassaviyl o'z tasavvufiyl qarashlarini hikmatlar vositasida ham bayon etganlar. "Dunyo uchun g'am yema, Haqdin o'zgani dema, Kishi molini yema..." nasihat qiladilar shayx hikmatlaridan birida. Yassaviya g'oyalari va hikmatnavislik an'anasi keyinchalik Sulaymon Boqirg'oniyl (Hakim ota, vaf. 1192) tomonidan munosib davom ettirildi.

SHayx Najmiddin Kubro. Ahmad ibn Umar ibn Muhammad Xivaqiyl al-Xorazmiyl (1145-1221) o'z zamonasining ilm va tasavvuf ahli orasida "Najmiddin" ("Dinning yulduzi"), "Kubro" ("Ulug'"), "Valiytarosh" ("Valiylarni tarbiyalovchi") unvonlari bilan mashhur bo'lgan. Najmiddin Kubro asos solgan javonmardlik tariqatining keng yoyilishida uning islomiy ahkomlarga g'oyat uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etdi. SHayx-shoirning o'z qarashlarini ruboiylar vositasida bayon etganligi uning siymosiga nafaqat tariqat peshvosi, balki iste'dodli shoir sifatida ham alohida diqqat qaratishni taqozo etadi.

SHayx Sayfiddin Boxarziy. Musulmon SHarqida SHayx ul-olam – Olamning shayxi nomi bilan dong taratgan kubraviya tariqati namoyandasi, ulug' avliyo, nuktadon olim, hassos shoir va yetuk voiz Sayfiddin Boxarziy hijriy 586 yil sha'bon oyining 9-kunida – milodiy 1190 yil 8 sentyabrda Xurosonning Boxarz degan joyida tug'ilgan. Sayf ul-Haq vad-din Abulmaoniy Sayyid ibn ul-Mutahhar ibn Sayyid al-Boxarziy, shuningdek, shayx ul-islom va al-muslimin, voris ul-anbiyo va mursalin, sultoni mashoyixi al-sharq va al-CHin nisbalari bilan mashhur. Najmiddin Kubro qo'lidan shayxlik xirqasini kiyib, uning xalifasi sifatida keyinchalik kubraviya tariqatini rivojlantirgan. Hijriy 659 yil zulqa'da oyining 24-kunida – milodiy 1261 yil 20 oktyabrda Buxoroda vafot etgan va Fathobod mavzesida dafn qilingan. Buxoro shahrida joylashgan bu maskan hozirda obod ziyoratgohdir.

Nizomiddin Mir Alisher Navoiy. Ulug' so'z san'atkori Alisher Navoiy shoh asarlari yaratilganidan beri o'tgan yuz yilliklar muxlis va mutaxassislarni bu sirli-sehrli olam bag'riga chorlashdan bir soniya bo'lsin, to'xtagani yo'q. Ijtimoiy-maishiy hayotimizning qay bir jabhasi, axloqiy-ma'naviy dunyomizning qay bir muammosi bo'lmasin, bu betakror adab namoyandasi siymosiga ro'baro' bo'laveramiz. Inchunin, naqshbandiya tariqati tarixi va axloqiy-ma'rifiy ahamiyati haqida so'z ketganda ham. Xojagon-naqshbandiyaning axloqiy komillikka da'vat etuvchi to'rt asosiy qoidasini muxtasar qaydlarda umumlashtirgan va "Bu ohang ila bo'lg'asen naqshband" deya o'z oldiga muqaddas vazifa qo'ygan shoir shaxsiyati u yaratgan qahramonlar siymosida, dunyoqarashi va o'y-fikrlarida tajassum topganligiga takror-takror guvoh bo'lish mumkin. Demak, hazrat Navoiy haqida so'z aytmoq, shaksiz, naqshbandiya suluki xususida so'z ochmoq bilan barobardir.

XULOSA.

Musulmon olamidagi eng zabardast mutasavvuf donishmandlardan biri buyuk vatandoshimiz shayx Najmiddin Kubrodir. Abul-Jannob va Tomatul Kubro laqablariga sazovor bo'lgan tasavvufning Kubraviya silsilasining asoschisi Najmiddin Kubroning to'liq ismi Ahmad ibn Umar ibn Muhammad Xivaqiy al-Xorazmiydir. Hijriy oltinchi va yettinchi asrlarda yashagan Najmiddin Roziy, Majiddin Bag'dodiy, Sa'diddin IIJamaviy, Sayfiddin Bahorziy va Bahouddin Valad kabi siymolar u kishining murid va shogirdlari bo'lgan.

Axmad ibn Umar Abul-Jannob Najmiddin Kubro 540 hijriy yidda Xorazmning Xivaq shahrida dunyoga keladi.

Abdurahmon Jomiy o'zining «Nafahot-ul-uns» asarida yozishi-cha, Najmiddin bolalik paytidayoq ilm istab Misrga ravona bo'ladi. Misrda Ruzbehon Vazzon al-Misriy (vafoti 584/1188) degan olim dargohida ta'lim oladi. Al-Misriy esa, o'z navbatida, mash-hur mutasavvuf donishmand Abu Najib as-Suxravardiydan ta'lim olgan edi. Ruzbehon uni o'z o'g'lidek yaxshi ko'rib, alohida mehr bilan tarbiya qiladi, hatto qizini nikohlab berib, o'ziga kuyov qilib oladi.

Ammo ilmga chanqoq Najmiddin Kubro ko'p o'tmay Tabrizga borib, u yerdagi Imom Abu Mansur IIJafda degan donishmanddan islomiy ilmlarni o'rganadi va Tabrizda shayx Bobo faraj, Ammor Yasir, Ismoil Kasriy kabi ulkan mutasavvuf donishmandlardan tasavvufga oid ko'pgina zohiriy, botiniy ilmlarni ham egallaydi. U kishi shayx Ismoil Kasriy qo'lida tasavvufiy xirqapush darajasiga yetib, ul hazratning oq fotihasini oladi. So'ngra Misrdagi ustoz va qaynatasi Ruzbehon maslahati bilan o'z vatani — Xorazmga qaytib kelib xonaqoh quradi va shogirdlar tarbiyasiga katta e'tibor beradi, «Kubraviya» yoki «Zahobiya» tariqatiga asos soladi. Bu tariqat ta'limoti hadis va shariatga asoslangan bo'lib, o'z davrida Xuroson, Movarounnahr, Hindiston va boshqa musulmon mamlakatlari xalqlari orasida keng tarqaladi. Mazkur tariqat soliklari orasida zikrni ovoz chiqarmasdan (xufiya) ijro qilish usuli joriy bo'lgan.

«Rashahot ayn-ul-hayot» asarining muallifi Faxruddin as-Safiy o'z asarida hazrati Abdurahmon Jomiy fikrlariga tayangan holda Najmiddin Kubroning zikri xufiya talqini to'g'risida so'z yuritadi va shayx Kubro fikricha, zikr jarayoni insonlarning nafas olish (tanaffus) jarayoni bilan chambarchas bog'liq ekanligi haqida shunday ma'lumot beradi: «Hazrat Mahdumi Nuriddin Abdurahmon al-

Jomiy aytishlaricha, shayx Abul-Jannob Najm al-Kubro qudsi Allohi ruhi o'zining «Favotix al-jamol» risolasida yozganlaridek, hayvonlarning nafas olishi bir tabiiy zaruriyat tufayli yuz beradi.

Kubraviya maktabi bir qator mustaqil shahobchalar vujudga kelishiga sabab bo'ldiki, ular musulmon dunyosi SHarqida keng tarmoq otdi. Bu tarmoq kelib chiqish manbaini Kubroning boshqa bir shogirdi bo'lgan Majiddin Bag'dodiy (Bag'dodak Xorazmdagi qishloq bo'lib, undan chiqqan Majiddin 1209 yoki 1219 yilda qatl etilgan) asos solgan tariqatdan, deb hisoblar edilar. Bular quyidagilar: Firdavsiya — Sayfiddin Bahorziy shogirdining xalifasi bo'lgan, 1300 yillarda vafot etgan Najibiddin Muhammad tomonidan tashkil etilgan va Hindistonda (Dehli, Bihar) tarqalgan; Nuriya — 1317 yilda vafot etgan Abdurahmon al-Isfaroiniy tomonidan asos solingan bo'lib, Kubraviyaning Bag'dod shahobchasi hisoblanadi; Rukniya — o'z kelib chiqishini 1261—1336 yillarda yashagan Rukniddin Alo'addavla as-Simnoniydan olgan birodarlik tariqati; Hamadoniya oliya — Kashmirda islomni yoyishda faol ish ko'rsatgan Sayyid Ali binni SHahobiddin Hamadoniy (1314—1385) asos solgan, rukniyadan ajrab chiqqan birodarlik tariqati bo'lib, Kubraviya tariqati silsilasining boshqa shahobchalarigya qaraganda eng mashhuridir; Ig'tishoshiya — hamadoniya oliyaning Xuroson shahobchasi bo'lib, Ishoq al-Xuttaloni (1423 yil o'ldirilgan) tomonidan asos solingan. Uning ikki shogirdi esa, ikki mustaqil shia tariqatiga asos solishgan; Zahabiya — asoschisi XV asr o'rtalarida vafot etgan Abdulloh Barzishobodi Mashhadiy;

Nurbaxshiya — asoschisi Nurbaxsh (1392—1464) laqabli Sayyid Muhammad binni Muhammad.

Yuqorida aytilganlar shundan guvohlik beradiki, Najmiddin Kubro ta'limoti butun musulmon SHarqi mamlakatlarida keng tarqagan bo'lib, hozirda ham uning ko'rinishlarini uchratish mumkin.

SHunday qilib, Najmiddin Kubro tasavvuf ta'limotining rivoji va butun musulmon SHarqida keng tarqalishida katta rol o'yna-di. Uning nomi islom olamida mashhur bo'ldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O'zbekiston, 2010. - 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010 yil 28 iyuldagi "Ta'lim muassasalarining bitiruvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni// Xalq so'zi, 2010 yil 29 iyul.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 6 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi qarori//Xalq so'zi, 2011 yil 7 aprel, № 68 (5235).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 20 maydagi "Oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori//Xalq so'zi, 2011 yil 20 may, № 100 (5267).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning BMT Bosh Assambleyasining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan Oliy darajadagi yalpi majlisidagi nutqi. Xorijiy ijtimoiy-siyosiy doiralar vakillarining munosabatlari va sharhlari. – Toshkent: O'zbekiston, 2010. – B. 184.
6. Prezident Islom Karimovning 2011 yil 7 fevraldagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" Davlat dasturi to'g'risida"gi qarori//Xalq so'zi, 2011 yil 10 fevral, " 29 (5196).
7. O'zbekiston Respublikasining 2011 yil 18 apreldagi № O'RQ-284-sonli "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kirish to'g'risida (78, 80, 93, 96 va 98-moddalariga)"gi Qonuni//Xalq so'zi, 2011 yil 19 aprel, № 76 (5243).
8. Karimov I.A. Istiqlol va ma'naviyat. – T.: O'zbekiston, 1994. – B. 160.
9. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlool, iqtisod, siyosat, mafkura. – T.: O'zbekiston, 1996. – B. 364.
10. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. – 3-jild. – T.: O'zbekiston, 1996. – B. 366.
11. Karimov I.A. Bunyodkorlik yo'lidan. – 4-jild. - T.: O'zbekiston, 1996. – B. 349.
12. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. - T.: O'zbekiston, 1997. – B. 326.
13. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. – 6-jild. – T.: O'zbekiston, 1998. – B. 429.
14. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. – T.: SHarq, 1998. – B. 32.

15. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. – 7-jild. – T.: O'zbekiston, 1999. – B. 410.
16. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. – 8-jild. – T.: O'zbekiston, 2000. – B. 528.